

Vörös Ferenc: Családnevek térképlapjainak nyelvföldrajzi vallomása. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 235. sz. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2010. 221 lap

1. A történeti és a jelenkori magyar családnevek kutatásával számos cikk, tanulmány, monográfia foglalkozott már. Am a legújabb időkig nem állt rendelkezésre ezek szerzői számára egy olyan névkorpusz, amely a mai magyar(országi) családnevek – akár csak közelítőleg – teljes állományát magába foglalta volna. Ez az adatállomány, közelebbről a magyarországi népesség-nyilvántartási adatbázis, néhány éve vált hozzáférhetővé a kutatók számára. Ez alapján készülhetett el Hajdú Mihály mai magyar családnévszótára, az ezernél gyakoribb hazai családneveket tárgyaló *Családnevek enciklopédiája* (2010), és erre, mégpedig a 2009. január 1-jei eszmei állapotot képviselő adatállományra alapozhatott Vörös Ferenc is, amikor a mai magyarországi családnévállomány nyelvföldrajzi vizsgálatát tűzte ki kutatói céljául.

Mind a teljes szinkrón családnévkataszter összeállítása, mind a magyarországi családnévfeldrajz feltárása régi adóssága a magyar nyelvtudománynak – állapítja meg Vörös Ferenc ismertett kötetének legelső mondatával. A számítástechnika mai lehetőségei, illetve az elektronikus formában kezelhető népesség-nyilvántartási adatbázis egyrészt az előbbihez biztosítja a szükséges forrásanyagot, másrészt pedig – a névadatok lokalizáltságának köszönhetően – e családnévanyag térbeli ábrázolását teszi lehetővé. Ez nagy munkát igényel, de nagy távlatokat is nyit a családnevek, illetve a nyelvföldrajz tanulságaira építeni tudó nyelvtudományi részdiszciplínák, illetve más tudományterületek számára.

Mindezeket Vörös Ferenc tárgyalt kötete, családnévfeldrajzi kutatásainak első nagyobb összegzése egyaránt jól példázza. Elemzéseinek alapját a különféle lekérdezési lehetőségeket kínáló adatbázis, háttérét pedig az elemzések során mozgósított névtani, nyelvtörténeti és népességtörténeti, nyelvi kontaktológiai, dialektológiai stb. ismeretek képezik. Vörös Ferenc számára a szinkrón névtérképek feldolgozása egyúttal éppen ezen ismeretek gazdagítását, kiemelten is a múltbeli viszonyokra való visszakövetkeztetések lehetséges forrását jelentik.

A mű elsődleges irányultságát a kötet irodalomjegyzékének (214–21) névtani és nyelvtörténeti, elsősorban névtörténeti és névföldrajzi hangsúlyai is jellemzik. A potenciálisan több témakörhöz kapcsolható, kifejezetten dialektológiai, nyelvjárás-történeti és általában a nyelvföldrajzi szakirodalom kevésbé, részben esetlegesebben kap helyet a felhasznált irodalom körében; ezt a vonalat a továbbiakban így erősíteni is lehet majd. Kiemelhetjük, hogy a szerző korábbi, ide is kapcsolódó munkálatait 21 saját tétel képviseli a felhasznált, hivatkozott irodalomban.

2. A kötet bevezető fejezetei a vonatkozó kutatások aktualitásának kérdését, egyes külhoni és hazai, illetve konkrét előzményeit, továbbá a felhasznált korpusz jellemzőit tekintik át (9–19). Utóbbiak határozzák meg Vörös Ferenc kutatásainak lehetőségeit: a mai magyarországi lakónépesség születési névanyagának vizsgálatát. Részbe ennek a családnévkorpusznak a Magyarországon állandó lakóhellyel rendelkező nem magyar állampolgárok névállománya, míg a határon túli magyarság nevei, azaz az anyaország területét környező területek magyar családnévanyaga – a szerző utalásai mellett is – kényszerűen marad a hatókörén kívül.

A monográfia törzsét *A térképlapok felhasználási területei* című átfogó fejezet (19–213) képezi. Ennek egyes alfejezetei a családnévanyag különböző jellegű, más-más szempontból jellemző egyedeinek vagy típusainak nyelvföldrajzi vizsgálatait példázzák, egyedi névtérképek és jelenség-térképek felhasználásával. Tárgyalásuk során bevezetésképpen mindig az adott névről, névtípusról szól a szerző; ezek változatainak, illetve megyénkenti előfordulásainak (abszolút, illetve relatív) gyakoriságát közli táblázatos módon. A térképlapok tónusai és számértékei a vizsgált nevek vagy

névtípusok megyénkénti relatív megoszlását szemléltetik. Az egyes nevek írás- és hangalaki változatait összevonva, de indokolt esetben külön-külön is vizsgálja a szerző.

A monográfia elsőként a névállomány mennyiségi kérdéseire fordítja a figyelmet (20–31), a számbavétel nehézségeit is figyelembe véve közel 200 ezer névváltozat és mintegy 100 ezer különböző lexikális egység terjedelműre becsülve anyagát. A további fejezetekben egyes – ám nem teljesen önkényesen megválasztott – lexikális típusok elemzésével folytatja munkáját a szerző. A magyar családnévanyag hármas tagolódását szem előtt tartva a vizsgált neveket három nagy csoportra osztja: a természetes családnévállomány magyar eredetű (32–85) és jövevényrétegére (85–118), valamint a névváltoztatások jellegzetesen mesterséges névanyagára (118–31). Bár névkutatásunk hagyományosan elsősorban a történeti magyar családnévanyag vizsgálatára fókuszál, Vörös Ferenc – ritka módon, ám nagyon helyesen – a teljes névállomány szempontjából szükségszerűen az összetettebb megközelítést képviseli.

A természetes keletkezésű magyar családnevek köréből elsőként az *András* névcsaládjának – az *András*, *Anda*, *Andó*, *Andrási* családnevek – elemzését emelném ki, amely egyebek mellett az adott keresztnév és egyes névképzési módok egykori regionális divatjára is utalhat. Mellettük igen eltérő gyakoriságú és egyúttal különböző típusú és tanulságú nevekre is találunk példákat; a *Vargától* (140 ezer névvisselőlvel a 7. leggyakoribb hazai családnév) a *Kajati*, *Kajáti* (233 fő) családnévig. (Leggyakoribb családnévünk, a *Nagy* elemzésével már a névanyag mennyiségi kérdéseivel foglalkozó fejezetben találkozhatunk.) Mint megállapítható, a *Varga* például egy közismert foglalkozásnévből keletkezett családnévként általánosan elterjedt, míg a jellemzően északkelet-magyarországi *Kajati*, *Kajáti* családnevek nyelvöldrajzát a név alapjául szolgáló helységnevek (egykori Abaúj és Sáros vármegyei települések) határozzák meg.

A természetes családnévanyag jövevényrétegéből – érthető módon – különösen a német és a szláv elemeknek szentel figyelmet a szerző. E kategóriák leggyakoribb magyarországi képviselői (*Májér*, *Schmidt*; *Novák*) mellett egy-egy ritkább családnevet is tárgyal, olykor az elemzés lehetőségeit legalábbis feszegetve (*Lizanec* és változatai: 32 fő, *Matócza*: 21 fő). Mellettük a románból, valamint a cigány nyelvből (is) eredeztethető családneveket (pl. *Árgyelán*; *Bangó*) is vizsgál. Az idegen eredetű családnevek nyelvöldrajzának tanulságai népiségtörténeti szempontból különösen tanulságosak lehetnek.

A családnév-változtatások mesterséges névanyagának vizsgálata az eddigieknél korlátozottabb lehetőségeket kínál, már csak azért is, mert gyakoribb képviselői rendszerint keverednek a természetes névanyag elemeivel. Az itt elemzett *Róna*, *Rónai* és a *Kárpáti* családnevekről eddig is tudtuk, hogy előbbieik jórészt, az utóbbi pedig egyértelműen a névváltoztatások történetének neologizmusi, és így elsősorban urbánus kötöttségűek. Mindezt itt Vörös Ferenc az érintett településeket sorra vevő adatolással igazolja. S míg más családnevek esetében a főváros rendszerint az országos adatokhoz képest átlagos, kiegyenlítő értékeket mutat, e nevek budapesti felülreprezentáltsága – a névmagyarosítások társadalomtörténeti jellegzetességeiből fakadóan, más hasonló nevekéhez hasonlóan – máig kimutatható.

A kötet külön fejezetet szán egyes morfológiai típusok vizsgálatának (131–47). Egyrészt a „-cse képzős magyar családnevek” (pontosabban: a családnév alapjául szolgáló személynévben -cse képzőt tartalmazó, zömében a *Gecse* és változatainak adatait jelentő) elemzésének, illetve a „-fi és -fia utótagú” (az újabb időkben képzettnek is számítható) nevek vizsgálatának. Másrészt pedig egy-egy jellegzetesen szláv, illetve német típust is megvizsgál: a -*ský* ~ -*skij* képzős, köztük vegyes kódú neveket (pl. *Erdélszki*, *Földvárszki*, *Granski*; a típussal egy konferencia-előadásában Mikešy Sándor is foglalkozott korábban: *Ny tudÉrt.* 70: 364–7), továbbá az -*inger* végződésű családneveket. Idegen eredetű, de mennyiségi szempontból sem elhanyagolható névanyagról van itt szó: az előbbi típus neveit 122 ezer, az utóbbiét 23 ezer fő viseli ma Magyarországon. E fejezet kiemelendő a kötetből annak okán is, hogy a zömében egyedi névtérképeket közlő monográfia jelenségtérképei – az itt adott feldolgozások jellegéből fakadóan – elsősorban e szempontok vizsgálatához csatlakoznak.

A kötet szemantikai párhuzamokkal foglalkozó, különösen érdekes fejezete (147–73) egyes mesterségek különböző, illetőleg különböző nyelvű megnevezéseiből keletkezett családnevek elemzését nyújtja: a lábbelik, a ruházat és az edények készítésével összefüggő, az egyes nyelvekre jellemző családnevek nyelvöldrajzi vizsgálatát. Így például az edénykészítés foglalkozásnevei kapcsán a *Fazekas*, a *Loncsár* és a *Gerencsér* név vonatkozásában; az utóbbi változatai révén (*Gerencsér* ~

Gölnöcsér) az onomatodialektológiai szempontokról sem feledkezve meg, a *Loncsár* nyelvföldrajzával a családnév (vagy legalábbis közsői alapjának) horvát vagy szlovén átvételét valószínűsítve, a *Fazekas* és a *Gerencsér* esetében pedig a név alapjául szolgáló közszo eltérő nyelvföldrajzával magyarázva e családnévek többé-kevésbé egymást kiegészítő elterjedését.

A monográfia még három fejezetben vizsgál további jelenségeket: hangtani változatokat (*Fülöp*, *Domján* és változataik; 174–89), írástörténeti sajátosságokat (részletesebben az *-i ~ -y* keleti-nyugati megoszlását kutatva a *Szalai* és *Szatmári* példáján; 189–204), valamint onomatodialektológiai szempontokat (a *Ju- ~ I-* kezdetű családnévek köréből; 204–13). Utóbbiak esetében a jelenségtérképek feladatát az egyedi kartogramok összessége látja el.

A fejezetekre széttagolt, de egymástól élesen el nem választandó szempontok a szerző számára is csupán fő irányokat jelölnek ki. Egy-egy konkrét elemzés során, természetesen, szükség szerint alkalmazza többüket is egyszerre, ugyanakkor nem egyszer tesz kitérőt más, fontosnak tartott kérdések kedvéért is (pl.: kontaktusváltozatok: *Szabov*, 158; kettős családnévek: *Szabó*, 160–1; keresztnévtörténet: *Fülöp*, 174; stb.).

3. A kötet az említett elemző fejezetekkel, lezáró és összefoglaló következtetések nélkül zárul. Tudhatjuk ugyanakkor, hogy e monográfia Vörös Ferenc számára nem eddigi munkájának betetőzését, hanem elsősorban további kutatásainak előkészítését és széles körű megalapozását jelenti; kiválasztott vizsgálati típusai a szinkrón családnévföldrajzi kutatások sokirányú hasznosíthatóságát igazolják. A kötet eredményei közé újabb ismeretek, feltett kérdésekre adott válaszok, valamint újabb ötletek, kérdések, problémák felvetései egyaránt besorolhatók. A szinkrón térképlapok elemzéseiből ugyan olykor inkább csak az utóbbiak lennének levezethetők, de éppen ezek lehetnek azok, amelyek a további, még sokoldalúbb és alaposabb vizsgálatokra ösztönözhetik a kutatókat.

Vörös Ferenc a kötetében bemutatott, már korábbi tanulmányaiban elővezetett kutatásaival fontos új fejezetet nyit a magyarországi családnévkutatások számára, ezek egyik legígéretesebb új irányaként. A rendelkezésére álló adatbázis feldolgozásával párhuzamosan remélhető, hogy a különféle vizsgálati lehetőségeket szemléletesen igazoló példasorok mellé egyre több és minél módszeresebben megválogatott névtérkép, illetőleg egyes jelenségeket, névtípusokat összegző térképlapok és azok elemzései készülnek el majd. Kívánatos lehetne, hogy a már elkészült és feldolgozott térképlapok egy helyen és könnyen elérhetően, azaz az interneten is hozzáférhetőek legyenek a kutatók számára; természetesen a hozzájuk kapcsolódó, már megjelent elemzésekre utaló pontos bibliográfiai hivatkozásokkal együtt.

A szerző aktivitását és a névföldrajzi kutatások napjainkban tapasztalható kibontakozását egyébként számos további tényező is jelzi. Vörös Ferenc a kötet megjelenése óta is több tanulmányt publikált nyelvföldrajzi kutatásainak köréből (egyebek mellett önálló kiadványként: *A »falu« névrész tartalmazó családnévek és a nyelvföldrajz*. Szombathely, 2011). *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig* címmel 2010-ben konferenciasorozatot indított útjára, amelynek idén immár harmadik kötete lát majd napvilágot. Ígéretes fejleményként számolhatunk be arról is, hogy a szinkrón családnévföldrajzi kutatások mellett a történeti családnévföldrajz is kibontakozóban van, N. Fodor János kutatásainak köszönhetően. E két kutatás egymásra is jótékony hatást gyakorolhat az elkövetkezőkben, különösen, ha valamilyen tervezettebb együttműködés is kialakul a két projekt között. (A két kutatási program jelen állásáról l. a kutatásvezetők beszámolóit a *Névtani Értesítő* 33. számában, 2011: 175–90, 191–202.)

A nagy nemzetközi névföldrajzi projektek mellett tehát immár a korszerű magyarországi családnévföldrajz eredményeiről is bőven van beszámolnivalónk. Vörös Ferenc ismertetett munkája úttörő szerepű ebben.

Farkas Tamás
egyetemi adjunktus
ELTE BTK
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet